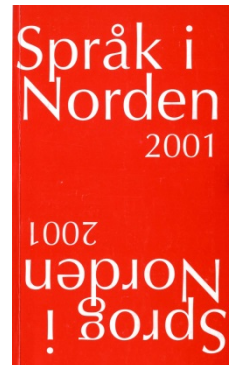

Sprog i Norden

Titel: Grammatiken och språknormerna
Forfatter: Ulf Teleman
Kilde: Sprog i Norden, 2001, s. 103-118
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk Sprogråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Grammatiken och språknormerna

Ulf Teleman

Grammatiken var från början i första hand ett redskap för normering. De tidiga europeiska grammatikerna ville skapa enhetliga skriftspråk för kulturellt eller politiskt sammanhängande områden på grundval av olika dialekter och ofta olika skriftrationer. I Sverige var säkert grammatiken och ordböckerna viktiga normeringsinstrument ännu under hela 1800-talet, då den talade svenskan för de flesta av landets invånare var uppsplittrad i ett stort antal olika folkmål, samtidigt som ambitionen var att alla folkskolebarn skulle göras delaktiga av det enhetliga riksskriftspråket.

I språkgemenskaper med redan standardiserade skriftspråk, etablerad skriftspråklig tradition och utbredd läs- och skrivkunnighet är grammatikens normerande roll mindre – oavsett om man avser att etablera eller bekräfta standardnormer.

Språkvetenskapen ser i dag grammatiken som en i första hand beskrivande vetenskap, i andra hand som ett sätt att förstå den allmänna och den särspråkliga grammatiken. Därför var det inte så förvånande att landets grammatikforskare på 1980-talet, när projektet Svenska Akademiens grammatik (SAG) sjösattes, ansåg det självklart att den skulle vara deskriptiv, inte normativ.

Men relationen mellan beskrivning och normering är inte oproblematiske. Låt oss se lite närmare på hur de hänger ihop.

Föreställningar om normer

Att den planerade grammatiken inte skulle vara normativ innebar att den skulle beskriva hela det faktiska språkbruket, alltså även sådant som vissa språkvårdande instanser hade utdömt som felaktigt. Avgörande var att kvalificerade språkbrukare sa eller skrev så. Grammatiken skulle ge en sanningsenlig bild av den kollektiva grammatik som ligger bakom det samtida standard-språkbruket, d.v.s. de konventionellt underförstådda regler som skribenten och talaren normalt har internaliserat, omedvetet eller medvetet. Det skulle vara grammatikerns uppgift att tala om hur det verkligen förhåller sig – utan att sätta några betyg på verkligheten.

Av denna deskriptiva ambition följer självklart att grammatiken skall ange hur uttryck förbinds med betydelse, ungefär som sker i en ordbok. Hit hör det också att ange vilka stilvärden och vilka situationskrav som kan vara knutna till alternativa uttryckssätt. Det kan vara en placering på skalan från ledig till formell stil. Expressiva satsers som *Hur lycklig blev han inte!* och *Vad lycklig han blev!* hör båda till standardspråket, men de har olika stilvärden. Det kan behövas en upplysning om att en konstruktion är talspråklig snarare än skriftspråklig och tvärtom. Det kan vara en upplysning om att uttryckssättet mest används i regionalt riksspråk. Ett exempel är det finlandsvenska *Den matchen vet jag säkert att spelas i morgon* där bisatsens subjekt (*den matchen*) liksom har extraherats ur bisatsen för att fungera som satsbas i den överordnade satsen. Detta är en typ av satsfläta som sverigesvenskan inte känns vid.

Men av den deskriptiva ambitionen följer också att grammatiken ska ange vilka normföreställningar som kan vara knutna till det ena eller det andra uttryckssättet. Sådana normföreställningar återkommer i skrifter från officiösa språkvårdande organ som Språknämnden eller Svenska Akademien, i skolans läroböcker, i språkriktighetshandböcker som Erik Wellanders *Riktig svenska*, i modersmålets undervisningstraditioner etc. Att normföreställningar är knutna till en konstruktion är lika viktigt att säga i en

deskriptiv grammatik som att ett uttryck är regionalt, förekommer endast i formell stil eller har pejorativ betydelse. Normföreställningarna har samma typ av socialpsykologisk realitet. Därför är det exempelvis rimligt att kommentera reflexiva verbförbindelser som *klippa sig*, *operera sig*, *konfirmera sig*, *höra av sig* med betydelsen 'låta klippa sig' med upplysningen att "olika språkbrukare är olika toleranta mot denna användning".

Ett problem här är att det finns många sorters språkvårdare: äldre och yngre, konservativa och liberala, med logiska eller pragmatiska böjelser. Det finns också vissa normföreställningar som är mera utbredda än andra. Onekligen hade framställningen blivit mera precist objektiv om man i varje enskilt fall hade kunnat hänvisa till vem eller vilka som gett uttryck för en viss normföreställning. Så har inte skett i SAG. Vi har helt enkelt skyggat för det omfattande arbetet bakom ett så omfattande företag.

Det händer att den deskriptiva grammatiken blir anklagad för skenhelighet på grund av en sådan praxis. Man menar att det är en hycklad skillnad mellan att säga att andra hävdar en viss norm och att själv proklamera den eller explicit ansluta sig till den. För SAG:s författare har ändå denna distinktion varit viktig.

Normering genom uteslutning

För en beskrivning av språket är det lika intressant att veta hur det inte är som hur det är. Ja, ofta får man inte syn på det faktiska språket annat än genom att föreställa sig hur det inte är eller hur det inte kunde vara. För att kunna tala om språket sådant det inte är använder grammatikerna asterisken, som är ett sätt att visa vad som inte omfattas av en viss regel i grammatiken:

Det regnar inte.

*Det inte regnar.

Men det finns något utanför grammatiken också på ett annat sätt. Man kan jämföra med en lagbok, som ju är en prototypisk normativ text. Lagboken beskriver alla handlingar som är

förbrytelser. Det som inte står i lagboken är lagligt (även om det skulle vara omoraliskt). En grammatik som SAG beskriver i stället det tillåtna. Det som inte står i grammatiken är i princip icke-standardspråk, d.v.s. det är ogrammatiskt och därmed felaktigt, om det ger sig ut för att vara standardspråk – hur ”rätt” det än må vara i icke-standardspråkliga sammanhang. (Jag skriver ”i princip”, eftersom man knappast kan läsa grammatiken som en omvänd lagbok. Jämför också med ordböcker: ingen vettig människa borde dra slutsatsen att ett ord eller en betydelse inte finns i standardspråket bara för att det inte står i den ena eller den andra ordboken.)

Den ofrånkomliga normeringen ligger alltså i avgränsningen av beskrivningsobjektet. Genom att inkludera vissa regler men inte andra drar grammatiken en gräns omkring standardspråket. Teoretiskt skulle man väl kunna tänka sig att en svensk grammatik som SAG också omfattade icke-standardspråkens grammatik. Om inte annat så sätter praktiska omständigheter här en begränsning: med SAG:s ambitioner i fråga om detaljeringsgrad skulle ett sådant verk ha blivit synnerligen omfattande. De svenska dialekternas syntax är på det hela taget utforskad, och arbetet bara på detta område skulle ha krävt ytterligare några decennier.

Låt oss se på några exempel från gränserna runt standardspråket. Mellan dialekterna och standardspråket finns det en oklar gränzon som vi brukar kalla *regionalt riksspråk*. Uttryck inom denna zon används över större områden. De har inte klang av vare sig folkmål eller storstadsjargong. Några exempel kan visa vilka typer av uttryckssätt som grammatiken måste ta ställning till och som är nämnda eller onämnda i grammatiken. Oftast får de konstruktioner som hör hemma i regionalt standardspråk en mera undanskymd plats i framställningen. Hit hör t.ex.:

- sydsv. Ø-plural av neutrer på vokal: *många dike*
- skånskt formellt subjekt *där*: *Nu saknas där pasta igen.*

- norrländskt oböjt predikativ i pluralis: *Föräldrarna blev förvirrad.*

Följande konstruktionstyper har däremot bedömts som dialektala och hamnat utanför grammatiken:

- småländsk och halländsk ekokonstruktion: *Hon tog studenten så hon gjorde.*
- norrländsk bestämd form motsv. obest. f. i standard-språk: *Evas barnet; Har du fått nog maten?*

På samma sätt har det varit svårt att dra gränsen mellan samtida och föråldrat språk, mest beroende på att många språkbrukare på olika sätt har kontakt med äldre svenska genom läsning av tidigare litteratur, och därför vid behov kan använda sådant språk i stilistiskt syfte. Även om SAG har satt borte tidsgränsen kring 1950, blir det ofta nödvändigt att behandla ett äldre språkbruk som spelar en, låt vara marginell, roll för vissa av dagens talare och skribenter. I praktiken är det sällan som ett språkbruk är så stendött att det inte finns skäl att nämna det.

Somliga konstruktionstyper är visserligen ålderdomliga men ändå klart produktiva i det samtida språket:

- konjunktiv: *I så fall bleve jag glad.*
- negerad sökande fråga använd med funktion som expressiv huvudsats: *Vilka framgångar hade han inte!*

I andra fall rör det sig om grammatiska fenomen som inte har full produktivitet men ändå lever kvar i fasta vändningar (som optativen i *vare därmed hur som helst* och liknande). Vissa i och för sig föråldrade konstruktionstyper kan återupplivas för att användas i pastischerande stil. Grammatiken kan därför inte gå förbi fenomen som t.ex.

- plurala verbformer: *Nu lågo de verkligen illa till.*

- relativt vilken som attribut: *Folkpartiet, centern och moderaterna, vilka partier alla var emot klumpvisa medlemsinträden [...] (S)*
- fundamentlös deklarativ sats: *Har standarden nu blivit så hög, att allt färre synes hava råd med densamma. (S)*

[Ett (S) efter ett exempel anger att det är autentiskt och hämtat från sakprosa, (R) betyder romanprosa och (T) talspråk]

I åter andra fall kan det omvänt röra sig om konstruktioner som i skriftspråket ännu inte har så stor frekvens men som verkar ha framtiden för sig och därför rimligen bör noteras:

- underordnad interrogativ sats har formen av interrogativ huvudsats: *Vi får titta på vad ska vi göra.*
- obetonat *den* som könsneutralt generiskt 3 pers. pron.: *Om någon vill röka så måste den göra det på balkongen.*
- nya formord på väg in i skriftspråket från dialekter och ungdomsspråk, t.ex. *även fast*: *Man kan komma ganska nära tältet, även fast det är ljust. (R)*

En annan viktig gräns runt grammatiken är den mellan de egentliga grammatiska reglerna (den grammatiska kompetensen), som så att säga definierar svenskan, och de individuella tillfälliga kommunikativa lösningarna som talaren tillgriper i talögonblicket (performansbetingade fenomen). Problemet är att det ofta finns en gråzon mellan dessa båda typer av regelbundenheter. Det som från början var tillfälliga talspråklösningar (omtagningar, själv rättelser, kompletteringar, anakoluter, ellipser etc.) kan konventionaliseras och bli grammatiska regler, giltiga för språkkollektivet och användbara också under andra omständigheter än de som först ledde till de individuella lösningarna. Konstruktioner som de följande torde vara konventionaliserade och bör därför ses som hörande till grammatiken:

Det är så vackert så. [Uttrycket är grammatikaliserat, d.v.s. ingen performansbetingad ellips ligger bakom avsaknaden av bisats efter så.]

Kom hon in där. Kände han igen henne. Började hon darra i hela kroppen så liksom. (T) [Fundamentlösa deklarativa sats-er i narrativt talspråk är sannolikt regelstyrda, d.v.s. inte resultat av performansbetingad ellips.]

Och? [I utbrett samtalsspråk har *och* konventionaliserats som ett sätt att efterlysa en kommentar.]

I satsfläta har konstruktionen med resumtivt pronomen (d.v.s. det pronomen som syftar på meningens början) som subjekt grammatikaliserats:

Din bror har jag inte hört om *han* kommer.

Det sa hon inte hur *det* gick.

Men det är tveksamt om detsamma gäller insats av resumtivt pronomen i andra funktioner (i st.f. lucka):

Din bror har jag inte hört om hon har träffat *honom*.

Det sa hon inte hur han visste *det*.

Också i fall som de följande är det osäkert om konstruktionen skapas av performansskäl varje gång den förekommer, eller om den utgår från en konventionaliserad regel:

Eftersom lärarna vid Backaskolan, *eftersom de* hade protesterat skulle frågan tas upp igen.

Smör har vi bara *Bregott*. [Jfr: *Smör* har vi inget.]

På alla dessa punkter bestämmer vi som grammatikförfattare – antingen vi vill det eller ej – de facto vad som befinner sig inom

normen och vad som är utanför den. Vår egen samhälleligt situerade (akademiska) språkkänsla kommer här att få en stor betydelse: vi kan knappast göra en specialundersökning i alla problemfall som vi blir medvetna om, och för de fall som vi aldrig får syn på kan vi ju inte gardera oss.

De här svårigheterna blir särskilt synliga i en grammatik som också beskriver talet, eftersom standardens gränser är så vaga i talspråk, medan de av olika skäl är rätt precisa i skriftspråk. De grammatiska talspråksfenomenen är otillräckligt undersökta. Här kan nämnas följande konstruktioner som vi upptäckte först när grammatiken var färdigskriven men som möjligen har en sådan utbredning att de förtjänat en plats i beskrivningen av det talade standardspråket.

Är han söt! Är han inte söt! [Ung. 'Vad han är söt!']

En bra säng måste vi ha, måste vi. [Ung. 'En bra säng måste vi ha, det måste vi.']

Det är på många sätt svårare att undersöka talspråket än skriftspråket, och detta kan nog ibland leda till att en beskrivande grammatik över standardtalspråket lätt får för snäva gränser, d.v.s. till att vi som grammatiker gör en osynlig, icke avsedd, normerande beskärning.

Grammatiken i språkvården

Det har hittills kunnat låta som om en helhjärtad deskriptiv grammatik i praktiken skulle vara svår att skilja från en strängt normativ framställning. Så är det inte: inom grammatikens beskrivning ryms åtskillig variation som är eller kan komma att göras till föremål för normföreställningar och normering. Jag skulle nu vilja visa att en deskriptiv grammatik är ett nyttigt redskap också för den som vill analysera och värdera språkliga varianter, d.v.s. för språkvården.

Språkvård i denna mening kan sägas vara ett slags språkpolitik, och språkpolitik liksom all annan politik är för sin framgång beroende av pålitlig kunskap om förutsättningarna och ut-

gångsläget för sina eventuella ingrepp. Den som vill genomföra reformer har mer glädje av att få veta hur det faktiskt är än av att veta hur det förhoppningsvis är. Därför behöver alla språkvårdare bl.a. en omfattande och pålitlig deskriptiv grammatik.

Den konkreta språkvårdssituationen upplever vi ofta som ett val mellan två liktydiga konkurrerande uttryck. För att det ska uppstå språkriktighetsföreställningar är då inte bara den ena utan oftast båda varianterna relativt vanliga i de sammanhang där standardspråk talas och skrivs – och kanske också därför båda redovisade i en deskriptiv grammatik som SAG. Ironiskt nog uppstår alltså tvisten om varianterna sällan förrän båda faktiskt redan ingår i standardspråket!

Språkvårdens – den språkliga ingenjörskonstens – arbetsprocess kan sägas ha följande moment:

1. Beskriva bruket av alternativet, d.v.s. ta reda på vilka grammatiska regler som är inblandade, vilken frekvens konstruktionen har i vilken kontext eller situation, i vilket medium och hos vilka skribenter eller talare.

2. Värdera alternativet funktionellt inomspråkligt, d.v.s. värdera dem efter hur lätta de är (a) att lära, (b) att använda i rollen som sändare (t.ex. skriva), (c) att använda i rollen som mottagare (t.ex. läsa).

3. Påbjuda, rekommendera, acceptera eller avråda från alternativ, vilket sker med hänsyn till (a) bruket och (b) språkbrukarna samt till genomförandemöjligheterna m.m. Framför allt gäller det här att hålla balansen mellan det utopiska "förnuftet" och det faktiska, historiskt förankrade bruket.

Vad det gäller i (2) är att avgöra om variationen är skadlig, acceptabel eller nyttig. I princip leder processen fram till att antingen båda varianterna accepteras (utan inskränkningar), eller att de tilldelas differentierad funktion, eller att den ena eller den andra varianten stöts ut ur standarden.

Ett enkelt exempel är varianterna *ska-skall*. De kan ges olika betydelse: *skall* kan få betydelse av tvång mot subjektsreferenten, medan *ska* får ange subjektsreferentens avsikt. De kan ges olika stilvärde: *skall* kan göras mera formellt, medan *ska* blir mera neutralt eller informellt. En annan linje säger att man bara behöver den ena varianten, eftersom betydelseskilnaden vanligen framgår av sammanhanget och markering av stilen kan ske på annat sätt. Därefter väljs den ena varianten och skäl ges för detta. Den sista möjligheten är status quo, d.v.s. orden accepteras som synonymer och den individuella skribenten får välja efter eget skön.

Man kan nog se direkt att grammatikens roll avtar i arbetsprocessen från moment (1) till (3). Störst är grammatikens uppgift i (1), medan psykologin och pedagogiken tar över i (2) och sociologin eller politiken i (3).

Låt oss ändå först se lite på moment (2) och (3). Här ger den deskriptiva grammatiken ett stöd genom att erbjuda underlag för en bedömning av uttryckssättens konsekventa integrering i regelsystemet. Bäst är förstås om den normativa regeln är en kopia av den dominerande deskriptiva regeln eller en inskränkning av den som inte medför vare sig några vita fläckar på kartan eller några kommunikativa nackdelar. Till den funktionella bedömningen av uttrycken hör t.ex. värderingen av hur regelbundna de är i förhållande till andra uttryck. Det kan vara en relevant faktor, dels vid inläring, dels vid försöken att standardisera, innan ett fast språkbruk har etablerats. Det är relevant också när det gäller konkurrens mellan varianter som är för lågfrekventa för att ett konsekvent bruk kan uppstå "av sig själv" (som t.ex. vid val av stor bokstav vid skrivning av sammansättning med egennamn som förled).

I det avgörande moment (3) är den deskriptiva grammatiken mest användbar för legitimeringen, marknadsföringen och pedagogifieringen av den regel språkvårdaren eller det dominerande bruket redan har bestämt sig för. Med hjälp av grammatiken kan man lättare leta upp säljande analoga paralleller: visa att det som rekommenderas ansluter till

oomtvistliga regler eller att det som ska undvikas leder till oreda eller dubbeltydighet i regelsystemet.

Värdelösa tumregler

Låt oss så återvända till det första momentet och se på en del risker som bristande insikter om det faktiska brukets grammatik kan medföra.

Av olika skäl formuleras explicita språkriktighetsregler som s.k. tumregler, d.v.s. förenklingar i förhållande till det faktiska kvalificerade bruk som regeln egentligen syftar till att beskriva och lära ut. Förenklingen beror kanske på att den som formulerar normen inte genomsådar eller orkar genomsåda det mönsterbildande språkbrukets bakomliggande regler. Det kan också bero på att normformuleraren anser sig böra förenkla, eftersom målgruppen har så anspråkslösa grammatikkunskaper. Språkriktighetsregler måste ju – om de ska spela en roll för språkutvecklingen – tillämpas av rätt många personer och normalt då också av människor som inte kan så mycket grammatik.

Vi får härigenom en regel som faktiskt inte kan följas bokstavligen och som kanske inte ens är avsedd att göra det. Regelgivaren hoppas alltså att språkbrukarna skall kunna "använda regeln med sunt förnuft". Man förutsätter därmed att språkbrukaren redan har internaliserat den faktiska regeln och dess gränser! I praktiken innebär detta att tumregeln blir nästan värdelös: endast de som ändå vet hur det ska heta vet när tumregeln gäller och när den inte gäller.

Grammatiken kan alltså visa hur det faktiska kvalificerade bruket är och formulera de regelbundenheter som kan extraheras därur. Sådana regler är ibland – på papperet – ganska invecklade, kanske t.o.m. så invecklade att vanligt folk inte kan följa dem medvetet i den språkliga praktiken. Icke desto mindre är det viktigt att språkvårdarna är medvetna om de faktiska reglerna. Grammatiken fungerar här inte minst som en tankeställare och som en påminnelse om gränserna för en möjlig rationell och hederlig språkvård.

Låt oss först erinra oss några välkända fall av tumregler. Ett standardexempel är regeln att reflexiva pronomen (*sin* eller *sig*) skall syfta på satsens grammatiska subjekt. Det finns gott om otvetydiga fall där pronomenet syftar på ett annat led i satsen eller på ett subjekt i en annan sats:

Herbarium var poetens avsked till *sin* ungdom.

De likheter med *sin* senaste lyrik som han tyckte sig finna hos Edfelt ...

Sin frånvaro är ingenting som Dudajev vill diskutera närmare.

Ett extra besvärligt fall (som vi här inte kan analysera närmare) är det följande där *sin* i och för sig syftar på subjektsreferenten A, men där det drar med sig den felaktiga tolkningen att A också var den som begick mordet:

A tog omedelbart makten efter mordet på *sin* far.

En annan otillräcklig regel är den gamla hederliga subjektsregeln som säger att infinitivfraser och participfraser ska ha det grammatiska subjektets referent som *sin* predikationsbas ("tanke-subjekt"). Se bara på följande exempel:

Att låna sig fram är inte särskilt praktiskt i längden. [Här är ingen predikationsbas nämnd över huvud taget.]

Vi bad honom att vara noggrann. [Här är infinitivfrasen en bunden bestämning till verbet och då är vanligtvis som här objektets referent infinitivfrasens predikationsbas.]

Vi lovade honom att vara noggranna. [Här är ändå ovanligt nog subjektsreferenten infinitivfrasens predikationsbas.]

Vi skickade dem utomlands för att bli av med dem ett tag. [Här ingår infinitivfrasen i en fri bestämning till verbet och då

är vanligtvis som här subjektets referent predikationsbas för infinitivfrasen.]

Vi skickade dem utomlands för att lära sig franska. [Här är ändå ovanligt nog objektets referent predikationsbas för infinitivfrasen.]

Egentligen är det bara exempel som det följande som man vill åt med tumregeln, men hur ska språkbrukaren veta det?

Mamma lärde henne visserligen att skjuta med salongsgevär, men efter att ha skjutit en kråka i jordgubbslandet försvann all skjutglädje. (S)

Ett problem med många tumregler är att de inte kan ta hänsyn till att det finns en glidande skala mellan vad som är accepterat och vad som känns mindre naturligt, en skala som kanske också är annorlunda för språkbrukare i olika delar av landet. Man kan jämföra acceptabiliteten för följande uttryck där *innan* överallt, tvärtemot regeln, används som preposition:

Anders kom	innan dess
	innan jul/tisdag
	innan middagen/talet
	innan Lars.

Här kan man av tumregeln få föreställningen att allt är lika fel, fastän alla språkbrukare accepterar *innan dess* och många språkbrukare också de båda mellersta fallen, medan de kanske inte erkänner den sista exempeltypen. Detta ska då ses mot bakgrunden av en relativt entydig språkriktighetsundervisning enligt tumregeln.

Till tumregeln är ofta fogat ett cirkulärt argument. Ett exempel är just "förklaringen" till att det inte kan heta "innan middagen". Skälet till att de nämnda exemplen enligt tumregeln alla är felaktiga anges ju vara att *innan* är subjunktion, inte preposition. Men det enda grammatiska argumentet mot att *innan*

också är preposition är ju just att "innan middagen" etc. är felaktiga.

Mycket vanligt är det att argumenteringen för tumregeln är enögd. Man motiverar att det ena uttryckssättet är rätt med hjälp av en viss parallell eller med anslutning till en viss regel, fastän samma uttryckssätt lika gärna skulle ha kunnat bevisas vara fel med hjälp av en annan parallell eller en annan regel. Man säger t.ex. att dubbelsupinum som i "Jag hade kunnat gått in i ensamheten" är fel, om man som parallell väljer de fall där *kunna* normalt styr infinitiv. Men man skulle också kunna hävda att det är rätt genom att ansluta till parallellen "Jag kunde gått in i ensamheten" (med utelämnat *ha* som i bisats) – förutsatt att sådana uttryck accepteras som korrekta.

Ingen får emellertid glömma, vare sig grammatikern eller språkvårdaren, att den här typen av resonemang aldrig kan säga vad som är rätt enligt normen. Här avgör bara det kvalificerade bruket. *Jag hade kunnat gå* är fortfarande rätt i skrift, eftersom fortfarande alla kvalificerade skribenter skriver så. Vill man ha in dubbelsupinum i normvärmen, så kan det i grunden endast ske med hänvisning till ett tillräckligt omfattande och kvalificerat bruk eller med ett dekret som backas upp av en kraftig implementeringsinsats. (Redan på 1700-talet var man klar över att det grammatiska förnuftet har små möjligheter mot ett etablerat bruk.)

I själva verket kan för övrigt allt som är relativt frekvent i det offentliga språkbruket vanligen motiveras funktionellt på ett eller annat sätt, antingen med hänvisning till analogi (i konsekvens med någon oomtvistlig regel) eller till att alternativen har fått olika betydelse (differentiering). Det är inte konstigt att det förhåller sig så, eftersom vi språkbrukare rimligen väljer ett visst beteende endast när det har något värde för oss, om det så bara är ett speciellt stilvärde eller en signal att vi tillhör en viss grupp av språkbrukare. Grammatikerna kan om de anstränger sig nästan alltid bidra med sådana funktionella skäl till bibehållande av en viss distinktion. Därför är det faktiskt alltid lättare att ge en

grammatisk "motivering" för ett godkännande än för ett förbud – kanske en anledning till att professionella språkvårdare ofta anses alltför liberala av allmänheten!

Fram mot handboken!

Vi har sett att en grammatik som SAG definierar standardspråket genom att beskriva det "rätta" språkets grammatik. Vi har också sett hur den särskilt utmärker sådana fall av språkvariation som är förknippade med normföreställningar bland vissa språkbrukare. Vi har vidare konstaterat att grammatiken redovisar och analyserar en mängd variationer som ryms inom det faktiska standardspråket, varibland också sådant som ibland diskuteras från språkriktighetssynpunkt.

Någon kan med fog undra: om detta är en deskriptiv grammatik, vad är då en normativ grammatik?

Många av de språkbrukare som ibland önskar sig en normativ grammatik vill nog egentligen ha en deskriptiv grammatik som bara definieras snävare. De efterfrågar en grammatik som accepterar ett standardtalspråk bara om det inte avviker från standardskriftspråket. De önskar grammatiska regler som utan närmare motivering utesluter eller varnar för en del av de varianter som en mera generös grammatik skulle beskriva som standardspråkliga. Man har därvid ett särskilt gott öga till en traditionell uppsättning av "språkfel" som har fått ett särskilt symbolvärde i språkriktighetsdebatten.

Personligen tycker jag att språkligt normeringsarbete är både intressant och meningsfullt. Samtidigt är det uppenbart att tal om språkriktighet lätt reduceras till rituellt upprepande av fördomar eller språklig folklore. För att bli intellektuellt hederlig måste diskussionen föras öppet mot bakgrunden av en allsidig genomlysning av tvistefrågorna, t.ex. enligt den mall för momenten i språkvårdsprocessen som ovan skisserades. Det kan säkert vara rimligt att en sådan diskussion leder fram till tydliga rekommendationer, men språkbrukarna bör också ha insyn i de relevanta sakförhållandena och tillgång till argumenten, så att de i sista hand kan fatta egna beslut.

För en sådan språkvårdande verksamhet är den deskriptiva grammatiken en viktig förutsättning. Gärna en språkriktighets-handbok, men först en rejäl språkbeskrivning. Nu har vi både grammatik och ordböcker, låt oss ta itu med språkriktighetshandboken.

Denne artikel har tidigare været publiceret i *Språkvård* 4-2000.